

אוניברסיטת בר-אילן

**תצפית על יכולות הקשב של פעוטות בעת אינטרקטיבית אם-ילד,
בקרב פעוטות עם ליקוי בעיבוד חושי וויסות עצמי ובהשוואה
לפעוטות עם התפתחות תקינה**

ימית קרבליניק

עבודת זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית הספר לחינוך של

אוניברסיטת בר-אילן

התשע"ח

רמת גן

תקציר

עבודה זו עוסקת ביכולות הקשב של פעוטות בגילאי 12-18 חודשים ובהתנהגויות תיווך אמהיות התומכות ביכולות אלה במהלך אינטרקציית אם-ילד אצל פעוטות עם התפתחות תקינה (קבוצת ביקורת) ואצל פעוטות עם ליקוי בעיבוד חושי וויסות עצמי (קבוצת המחקר). עיבוד חושי הינו תהליך קליטה וזיהוי של המידע החושי, עיבודו וארגונו והפקת תגובה התנהגותית מסתגלת בהתאם לפרשנות שניתנה לגירוי. זהו תהליך דינמי ובלתי פוסק המאפשר תפקוד יעיל בסביבה. ליקוי בעיבוד החושי, משמעו קושי בקליטת הגירוי הספציפי, בעיבוד ובהפקת תגובה מסתגלת לגירוי. קיימת הסכמה בין החוקרים בדבר חשיבותה הקלינית של היכולת לעיבוד חושי וויסות עצמי להתפתחותם הקוגניטיבית, הרגשית והחברתית של ילדים. היכולת המולדת לעיבוד חושי משפיעה על התנהגותו של התינוק ועל יכולתו לווסת את תגובותיו באמצעות ארבעה מרכיבי תפקוד בסיסיים: עוררות (Arousal), קשב (Attention), אפקט (Affect) ופעילות מרכיבי (Action). ילדים עם קשיי תפקוד באחד או יותר מהמרכיבים האלה לרוב מאובחנים כבעלי ליקוי בעיבוד החושי ובוויסות העצמי (DC 0-5, 2016 Sensory Processing Disorder). מאפיינים רבים של ילדים עם ליקוי בעיבוד החושי ובוויסות העצמי דומים וחופפים למאפיינים של ילדים בעלי הפרעות קשב וריכוז (Attention Deficit Hyperactivity Disorder- ADHD). דמיון זה, ביחד עם עדויות נוספות, מלמד על קשר בין ליקוי בעיבוד החושי וויסות עצמי לבין דפוסים של חוסר קשב והיפראקטיביות. מסוגלות קשבית הינה אחת מהיכולות המשמעותיות המרכיבות את הויסות העצמי.

פעוטות מביאים לידי ביטוי רמות שונות של מעורבות קשבית בסיטואציות שונות. במהלך אינטראקציה של פעוטות עם סביבתם ניתן להבחין בארבע רמות של קשב (Attentive State). רמות קשב אלה הוגדרו באופן הניתן למדידה: קשב ממוקד, קשב מיוצב, קשב ארעי וחוסר קשב. במחקר הנוכחי נעשה שימוש ב-4 רמות קשב אלו וכמו כן בשני מאפיינים של אינטרקציה איכותית בין הורים לילדים: תיווך הוראתי ושרשראות תקשורת.

השערות המחקר:

1. השערות הנוגעות לרמת הקשב של הפעוט: יימצאו הבדלים בין הקבוצות ברמת המסוגלות הקשבית:

א. פעוטות בקבוצת הביקורת יראו תדירות גבוהה יותר של קשב ממוקד ביחס לקבוצת המחקר.

ב. פעוטות בקבוצת הביקורת יראו תדירות פחותה של חוסר קשב (שקט ואקטיבי) ביחס לקבוצת המחקר.

2. השערות הנוגעות להתנהגות האמהית: יימצאו הבדלים בין הקבוצות בהתנהגות האמהית:

א. בקבוצת הביקורת, תמצא רמה גבוהה יותר של איכות התיווך ההוראתי בקריטריונים הבאים: מיקוד, משמעות, ויסות התנהגות ומתן תחושת יכולת, לעומת קבוצת המחקר (ראה נספח 1).

ב. אצל אמהות לילדים בקבוצת הביקורת יהיו פחות "פספוסים" בהתנהגויות התיווך (נספח 1).

- ג. באינטראקציה בין אם-פעוט בקבוצת הביקורת שרשראות התקשורת יהיו ארוכות יותר ביחס לאורך שרשראות התקשורת באינטראקציה אם-פעוט בקבוצת המחקר (נספח 1).
- ד. אצל אמהות לילדים בקבוצת הביקורת יהיו יותר ניסיונות להחזרה מחדש של קשב הפעוט (Attention regaining) במהלך האינטראקציה בהשוואה לאמהות בקבוצת המחקר (נספח 1).
3. השערות הנוגעות לאינטראקציה בין התנהגות אמהית למסוגלות הקשבית של הפעוט:
 א. ימצא קשר חיובי בין אורך שרשראות התקשורת לבין המסוגלות הקשבית של הפעוט. כלומר, ככל שתדירות הקשב הממוקד של הפעוט תהיה גבוהה יותר כך יוכל להשתתף בשרשראות תקשורת ארוכות יותר, מעבר למשתנה הקבוצה.
 ב. ימצא קשר בין התנהגויות התיווך לבין המסוגלות הקשבית של הפעוט. כלומר, ככל שהאם תבצע יותר התנהגויות תיווך כך תדירות הקשב הממוקד של הפעוט תהיה גבוהה יותר, מעבר למשתנה הקבוצה.

שיטת המחקר:

במחקר השתתפו 66 פעוטות ואימהותיהם, מתוכם 37 פעוטות עם התפתחות תקינה ו-29 פעוטות עם סימנים ראשוניים לליקוי בעיבוד חושי, בגילאי 12-18 חודשים. פעוטות בקבוצת ליקוי בעיבוד החושי קיבלו ציון בלתי תקין בלפחות שניים מהכלים הבאים:

1. Infant / Toddler Symptoms Checklist

2. TSFI-Test of Sensory Function in Infants

3. Infant / Toddler Sensory Profile

פעוטות בקבוצת התפתחות תקינה היו כאלה שקיבלו ציון תקין בשלושת הכלים. במחקר הנוכחי נבדקו מדדים המתייחסים לשני תחומים עיקריים: הראשון הוא הערכת יכולות הקשב של הפעוט על פי ארבע רמות של קשב (attentive state): קשב ממוקד, קשב מיוצב, קשב אקראי ומצב של חוסר קשב. הערכה של רמות הקשב נעשתה באמצעות קידוד של אינטראקציה משחק חופשי במשך 10 דקות (על ידי כלי תצפיתי שפותח לצורך מחקר זה). התחום השני הוא הערכת איכות אינטראקציה אם-פעוט שנתחה על פי שיטת ה-OMI.

תוצאות המחקר:

ממצאי המחקר מעידים על הבדלים מובהקים ביכולות הקשב של פעוטות בין שתי קבוצות המחקר. יכולות הקשב של פעוטות בהתפתחות תקינה גבוהות יותר מאשר אצל פעוטות עם ליקוי בעיבוד החושי וויסות עצמי, כך שפעוטות בהתפתחות תקינה הראו תדירות קשב ממוקד גבוהה יותר ותדירות נמוכה יותר של חוסר קשב. ממצא נוסף של המחקר הראה קשר בין מגדר לבין תדירות גבוהה יותר של חוסר קשב בקבוצת ליקוי בעיבוד חושי בלבד, נמצא כי אצל בנים עם ליקוי בעיבוד החושי וויסות עצמי ישנה תדירות גבוהה יותר של חוסר קשב מאשר לבנות עם מקבוצת ליקוי בעיבוד החושי. בהתייחס להתנהגות התיווך של האם נמצא שהאמהות לפעוטות עם ליקוי בעיבוד חושי וויסות עצמי העניקו פחות תיווך הוראתי במדדים של משמעות והרחבה והאורך הממוצע של שרשראות התקשורת שלהן קצר משמעותית בהשוואה לאמהות לילדים בהתפתחות התקינה. בבחינת כיוון התוצאות נראה כי באופן כללי אמהות לפעוטות בהתפתחות תקינה מתווכות יותר ומפספסות פחות הזדמנויות של תיווך מאשר אמהות לפעוטות עם ליקוי בעיבוד

החושי וויסות עצמי. בשתי הקבוצות תדירות הקשב הממוקד של הפעוט הינה הגבוהה ביותר בעקבות התנהגות אמהית של מתן משמעות, ולאחריה בעקבות התנהגות אמהית של תחושת יכולת. לא נמצא קשר בין מדד אורך שרשראות התקשורת לבין המסוגלות הקשבית של הפעוט.

מסקנות:

תוצאות המחקר הנוכחי הראו כי ניתן לראות הבדלים ביכולות הקשב של פעוטות כבר מגיל 12 חודשים, ושלידים עם ליקוי בעיבוד חושי וויסות העצמי ישנן יכולות נמוכות יותר מאשר למקביליהם בהתפתחות תקינה. ממצא זה משמעותי משום שזיהוי מוקדם של ליקויים התפתחותיים והתערבות מוקדמת יכולים להיות קריטיים להמשך ההתפתחות. בנוסף, יתכן ולאיינטרגציה חושית תקינה תפקיד חשוב בהתפתחות יכולות הקשב ובעקבות זאת גם בהתפתחות הקוגניטיבית והמוטורית של פעוטות. האופן בו ליקוי בעיבוד החושי וויסות עצמי אצל פעוטות משפיע על התפתחות תקינה של מערכת הקשב החל מהשנה השנייה לחיים צריך להמשיך ולהיבדק על מנת להבין את תפקידה של מערכת העצבים בהתפתחות של מבנים מוחיים ויכולות קוגניטיביות ומנטליות בגיל הרך. ההבדלים ביכולות הקשביות של הפעוטות ניתנים לאבחון באמצעות תצפית באיינטרקציה משחקית עם האם, ויש להמשיך ולבחון את היתרונות בשימוש בכלים תצפיתיים ואקולוגיים כאשר מבצעים הערכה בגילאים הצעירים.